

RAHMAN ADEMI

(Ankara)

OSMANSKI DOKUMENTI O PROGONU MUSLIMANA I NEMUSLIMANA IZ BOSNE POLOVINOM 19. STOLJEĆA

Ključne riječi: historija Bosne, 19. stoljeće, protjerivanje, muslimani, nemuslimani.

Početak 19. stoljeća za Osmansku državu je značio i intenzivniji nastavak velike nestabilnosti koja je imala svoju pozadinu od ranije. Prvi srpski ustanak 1804. godine uzrokovao je jači pritisak velikih sila s jedne i unutrašnje nereda s druge strane. Pored svih tih neprijatnosti, tokom ovog stoljeća Osmanska država je morala ratovati više od 50 godina. Ovi ratovi su jako skupo koštali državnu blagajnu, što je bio jedan od glavnih razloga stalnih povećavanja poreza koji su negativno uticali na ionako teško ekonomsko stanje podanika. Posebno treba naglasiti nepovoljno stanje Bošnjaka koji su, zajedno sa Albancima, bili glavni resurs osmanske vojske. Sve ove činjenice su samo povećavale nezadovoljstvo i muslimana i nemuslimana. Muslimani su bili posebno nezadovoljni stalnim ratovanjem koje je jako negativno uticalo na mladu populaciju koja se morala odazivati mobilizaciji u sve učestalijim ratnim pohodima umjesto da radi i proizvodi za sebe i porodicu. Kada se svim ovim nepovoljnostima doda i samovoljno, pa čak i vrlo često nasilničko ponašanje predstavnika lokalne uprave osmanskih vlasti, da se zaključiti kakvo je stanje vladalo u balkanskim zemljama. Francuska revolucija, srpski ustanci, osamostaljivanje Grčke, Tanzimat, Reformistička povelja, međunarodni dokumenti koje je Osmanska država morala potpisivati rezultirali su sve većim zahtjevima nemuslimanskog stanovništva na koje država radi svog opstanka nije mogla ni smjela pozitivno odgovoriti. Na sve ove reforme žalilo se i muslimansko stanovništvo jer se smatralo da gube beneficije koje su do tada posjedovali.

S druge strane, poslije ustanka Grka 1821. godine, Osmanska država suočila se sa još većim problemom. Valija Egipta Mehmed Ali-paša je toliko ojačao da je u nekoliko navrata, pobijedivši regularnu vojsku Osmanske države došao čak do Kutahije gdje je sklopljen mirovni ugovor. Ovo je bila prva velika i direktna prijetnja glavnom gradu Osmanske carevine čiji pad bi značio i kraj Osmanske imperije. Na osnovu svega ovoga možemo donijeti nekoliko zaključaka. Jedan od njih je strah osmanske vlasti od unutrašnjih pobuna, pogotovo muslimana. Vjerovatno je razlog tog stava bilo gorko iskustvo sa valijom Egipta. Tako možemo razumjeti krajnje oštre mjere ugušivanja ustanaka u bosanskom regionu. Pošto su muslimani ovog područja od davnina bili čuvari državnih granica i interesa Osmanlija, opravdano su bili nezadovoljni ovakvim postupcima vlasti za koju su se toliko žrtvovali. Muslimani pograničnih regiona na Balkanu nosili su veliki teret obezbjeđivanja državnih granica od sve učestalijih napada i upada izvana.¹ I pored velikih odricanja bosanskohercegovačkih muslimana, Osmanska država nije posvećivala dovoljno pažnje njihovim problemima, što je bio jedan od glavnih razloga njihovog nezadovoljstva.

Često kažnjavanje protjerivanjem je bila praksa ne samo protiv pobunjenika već i protiv dužnosnika Carevine koji nisu poštovali zakone, ostale propise i naređenja. Istovremeno, često kažnjavanje je ustvari i pouzdan pokazatelj u kakvom se stanju nalazila birokratija Osmanske države.

Osmanske vlasti su način rješavanja unutrašnjih problema nalazili u klasičnim metodama. Oružane akcije protiv pobunjenika, savjetovanje (nasihat), ostale zakonske mjere i prisilno preseljavanje na drugu teritoriju svoje države najčešće su mjere rješavanja problema ove vrste. Ovim izlaganjem ćemo pokušati na osnovu građe Osmanskog arhiva u Istanbulu ukazati na praksu prisilnog preseljenja (*surgun, nefj*) muslimana i nemuslimana iz Bosne i Hercegovine koji su bili umiješani u radnje protivno interesu države.

Dvije vrste protjerivanja susrećemo u dokumentima. Prva vrsta takozvanog dobrovoljnog ili ponekad prisilnog protjerivanja je prije svega institucija jačanja državne organizacije tamo gdje je populacija muslimanskog stanovništva bila nedovoljna, čime je rješavan problem nena stanjenosti, a s tim je i poboljšan stepen obradivosti zemlje koja je zbog nedostatka stanovništva bila neobrađena. Ovim je svakako povećavana i poljoprivredna proizvodnja koja je bila osnovna privredna grana. Naseljavanjem je država istovremeno garantovala unutrašnju sigurnost jer

¹ BOA. A.AMD. Dosje br. 31/10.

iz opravdanih razloga nije imala veliko povjerenje u nemuslimansko stanovništvo. S druge strane, ljudi koji su pristajali na taj dobrovoljni odlazak i naseljavani u druga područja imali su neke povlastice, kao što je oslobađanje od pojedinih poreza.

Ova mjera je mogla biti privremena ili trajna, ali možemo konstatovati da su mjere trajnog *surguna* uglavnom bile privremene zbog čestih amnestija. Razlog tome je činjenica da je država bila svjesna svojih slabosti pa je možda na taj način htjela pokazati svoju dobru namjeru. Uostalom, kada su bili u pitanju nemuslimani, pritisak evropskih zemalja i Rusije je prisiljavao osmansku vlast na takve korake.

Prvi nesporazum između bosanskohercegovačkih muslimana i Osmanlija vidimo već 1813. godine kada je Silahdar Ali-paša imenovan valijom Bosne. Na osnovu ranijeg dogovora, bosanski namjesnici su u Sarajevu boravili do tri dana uzastopno, što je bio običaj. Ali novi valija je, izgleda, htio pokazati svoju moć pa je odlučio boraviti naizmjenično po šest mjeseci u Travniku i Sarajevu. Svakako da su građani Sarajeva reagovali pa je novi valija morao vojno intervenisati, te je u grad Sarajevo koncentriran veći broj vojnika. Treba napomenuti da su bosanski muslimani uglavnom bili lojalni osmanskim vlastima i državi. Naprimjer, Huršid-paša je iskoristio vojnu pomoć Bošnjaka kada je uspio ponovo zauzeti Beograd i ugušiti srpski ustanak 1813. godine.² Sličnih problema bilo je 1814. godine i u Mostaru, a 1820. godine je osmanska vojska napala Banju Luku i Derventu i ubila kapetane ovih gradova. Ovo su uglavnom bile vojne akcije protiv oružanih ustanaka. Kasnije ćemo vidjeti da su reforme koje su često dolazile na dnevni red u državnom aparatu Osmanske države predstavljale ozbiljan razlog sukoba između Bošnjaka i države. Ukidanje reda janjičara dovelo je do pobune i u Bosni, jer se tamo nalazio veliki broj janjičara. Buna je počela u Sarajevu, ali se ubrzo proširila na cijelu Bosnu. Novoimenovani vezir Hadži Mustafa-paša je zajedno sa šestoricom pomoćnika došao u Bosnu kako bi proveo reforme, ali je brzo nakon dolaska bio primoran da se vrati. On je poslao i dopis u Istanbul u kojem je naveo da je komanda janjičara u Bosni (tzv. *orta*) naredila da se podignu kazani u kojima se kuhala hrana, što je ustvari bio znak neposlušnosti i pobune. I dio mještana tvrdio je da su janjičari ubijedeni da se više neće buniti protiv države pa čak da za sebe neće upotrebljavati ni naziv "janjičar", koji je ukidanjem tog vojnog reda također zabranjen. Ali pobuna se ponovila, a nju su izazvali prije svega mutesellim Novog Pazara Osman-paša, mutesarrif Zvornika Zulfikar-paša, kajmakam nakibul-ešrafa Nuruddin-efendi, bosanski

² Enver Ziya Karal, *Osmanli Tarihi*, TTK Ankara, sv. 1, s. 106.

defterdar, travnički muftija itd.³ Sultan Mahmud II je 1827. godine naredio beogradskom namjesniku Abdurrahman-paši da dođe u Bosnu i uvede red. On je s vojskom došao, ugušio pobunu i naredio da se objesi vodstvo janjičara. Godinu dana kasnije ponovo se narod pobunio pa je Abdurrahman paša morao da napusti grad i prihvati da opet bosanske valije borave samo tri dana u Sarajevu.⁴

Da se zaključiti da su glavni razlozi nesporazuma svakako bile tanzimatske reforme. Tanzimat je predviđao veće nadležnosti centralnim vlastima i veća prava nemuslimanskom stanovništvu. Na osnovu tih reformi centralna vlast je vrlo često intervenisala i miješala se u poslove pokrajinskih vlasti. Pored toga, razlog negodovanja su bile prevelike dažbine prema državi. Tome treba dodati i sve veće učešće bosanskih muslimana u osmanskoj vojsci koja je u tim vremenima skoro konstantno ratovala pa je veliki broj bosanskih mladića ginuo u tim sukobima.⁵

Omer-paša je 1848. godine došao da sredi situaciju u Bosni. Zahvaljujući represivnim mjerama koje je poduzeo, to je i uspio učiniti pa je 1851. godine došao do Bihaća. Sa sobom je poveo i Ali-pašu Rizvanbegovića kojeg je dao ubiti.⁶ Ubistvo je pripisano stražaru koji ga je navodno usmrtio nesretnim slučajem.⁷

Riječ *surgun*, odnosno protjerivanje, termin je koji se koristi od ranog razdoblja Osmanske države. Nema mnogo istraživanja u vezi sa ovom praksom u vrijeme osmanske vladavine pa ne možemo pouzdano ustanoviti njenu raširenost, ali se pretpostavlja da je bila često korištena.⁸ Kao što ćemo kasnije u dokumentima vidjeti, termin *surgun* je vrlo blizak terminu naseljavanje pa se ponekad ova dva termina mogu i poistovjetiti.

Osmanski dokumenti koji govore o protjerivanju uglavnom tretiraju istu temu, pa tako možemo naići na dokumente koji sadrže podatke o protjerivanju jednog Bošnjaka iz Bosne u Tursku i nekog državnog službenika zajedno. Dakle, na istom dokumentu možemo naići na dva

³ Mehmet Ali Beyhan, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler", *Osmanlı*, c. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 269.

⁴ Noel Malcolm, *Bosna*, trc. Askin Karadagli, Om Yayınevi, Istanbul 1999, s. 203-204.

⁵ Zafer Gölen, "Tanzimat Dönemi Bosna-Hersek İsyanlarının Nedenleri", *Osmanlı'dan günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Editör Osman Köse, Samsun İlkadım Belediyesi, Samsun 2009, s. 163.

⁶ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi V*, s. 349.

⁷ Zejnil Fajić, "Mala historija događaja u Hercegovini (Iz Bračkovićeve autografa u Gazi Husrev-begovoj biblioteci)", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga II-III, Sarajevo 1974, 100.

⁸ Kemal Dascioglu, *Osmanlı Devletinin Surgun Siyaseti, XVIII. Yüzyıl*. Doktorska disertacija, Isparta 2004, s. iii.

slučaja protjerivanja koji nemaju direktnu vezu jedan s drugim.⁹ Treba naglasiti i to da je, bez obzira na tanzimatske reforme koje su predviđale veće ingerencije, oslabljena centralna vlast imala velike probleme i sa svojim službenicima. Pored protjerivanja, službenici koji su uzimali mito upućivani su na prisilan rad, kažnjavani su i novčanim kaznama, izbacivanjem s dužnosti, pa čak i zatvorskom kaznom. Tanzimatske reforme su imale za cilj rješavanje ovih i sličnih problema pa su predviđene rigorozne kazne za prekršaje te vrste. Jedan od razloga što su i muslimani, a pogotovo nemuslimani, bili nezadovoljni osmanskom upravom je bila navika nekih od namjesnika koji bi, kada bi posjetili neko mjesto, silom tjerali narod da troškove njihove svite snosi stanovništvo tog mjesta. Ponekad je narod morao prehraniti poveliku grupu ljudi i njihovu komoru ili platiti troškove za to koji nisu bili mali.¹⁰

Dokumenti iz polovine 19. stoljeća u vezi sa protjerivanjem uglavnom sadrže informacije o pojedincima ili grupama ljudi koji su bili umiješani u pobune protiv vlasti ili drugih nezakonitosti. Napomenut ćemo da je Medžlis-i vala, koji je bio organ za istrage i dokazivanja krivice pojedina, bio ustvari sud koji je donosio odluke po ovim i sličnim pitanjima. Tako imamo podatke da je izvjesni Hasan sin Salih bega iz Tuzle prvo bio protjeran u Bursu, pa nakon toga u Ankaru. Ne znamo na osnovu koje odluke je ovaj čovjek protjeran u Bursu, ali vidimo da je odluka koja je donesena od strane Medžlis-i vala vjerovatno strožija. Naime, ovom odlukom je Hasanu zauvijek zabranjen povratak u Bosnu.¹¹ Iz ovog podatka da se razumjeti da je izvršena dodatna istraga ovog slučaja pa je donesena druga, strožija kazna. Isto tako, njegov otac Salih-beg Tuzlak je bio prije toga protjeran u Balikesir, a zatim na osnovu novih nalaza istrage u Ankaru, sa zabranom povratka u Bosnu zauvijek.¹²

Imamo još slučajeva kada je nekom osuđeniku pooštrena kazna na osnovu dokaza koji su naknadno podneseni od strane državnih službi. Naprimjer, sin Jahjaov je prije bio kažnjen sa još nekim drugim Bošnjakom na dvije godine progona u Kutahiju. Naknadno se dokazalo da je on, za razliku od onog drugog, bio "aktivniji" u nezakonitim poslovima, pa mu je kazna povećana na još dvije godine progona. U nastavku dokumenta vidimo da je grupa od 69 Bošnjaka, čija imena nisu spomenuta u ovom dokumentu, protjerana u Bursu iz istih razloga.¹³

⁹ BOA. A.DVN. Dosje br. 82/37 (1269 M 21/4 11 1852).

¹⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, Eren yay., İkinci Baskı, İstanbul 1996, s. 367.

¹¹ BOA. A.DVN. Dosje br. 82/37 (1269 M 21/4 11 1852).

¹² BOA. A.DVN. Dosje br. 80/58 (1268 Z 21/8 10 1852).

¹³ BOA. A.DVN. Dosje br. 82/37 (1269 M 21/4 11 1852).

Da Osmanska država nije bila baš voljna kažnjavati svoje vjerne podanike Bošnjake koji su bili dokazani prijatelji osmanske vlasti vidimo iz sljedećeg dokumenta koji govori o oslobađanju kazne 23 muslimana iz Mostara koji su bili umiješani u tzv. “neredima”. Vlasti su prije oslobađanja izvršile istragu i, nakon što su ustanovili da njihovo oslobađanje i vraćanje svojim domovima neće predstavljati opasnost po državu, dali odgovarajuću saglasnost. Još treba napomenuti da se država nije zadovoljavala samo istragom, pa je pored istrage zahtijevala i jamstva poznatih ljudi koji bi garantovali njihovu buduću lojalnost.¹⁴ Inače, ovaj način rješavanja problema je često korišten od strane osmanskih vlasti ne samo na rješavanju problema državne sigurnosti već i ostalih problema javnog interesa. Ovaj način sprječavanja kriminalnih radnji je vrlo poznat i tokom vladavine Osmanske države implementiran pogotovo u velikim gradovima. Ova preventivna mjera čuvanja reda i mira se može nazvati nekom vrstom “kolektivne odgovornosti”.

Zavisno od krivice koja je počinjena, ljudi su nekada bili ne samo protjerani već kažnjavani i na različite druge načine. Tako vidimo da su hadži Salih, hadži Abdullatif, Tosun i Sulejman iz Tuzle, Ibrahim i Alija iz Mostara, te Jusuf iz Livna bili osuđeni da doživotno budu veslači, što je dokaz da su bili umiješani u neko teško krivično djelo. Ali isto tako vidimo da je država ponekad ponovo razmatrala ove slučajeve pa je, kao što je ovdje navedeno, donijela odluku da im se kazna ublaži i zamijeni progonom u Kutahiju.¹⁵

Imamo jedan interesantan dokument u kojem maršal Bosanskog ejaleta Mehmet Tahir daje informacije svojim pretpostavljenima u vladi u Istanbulu o problemima oko isplaćivanja mjesečnih plaća sedmorici siromašnih prognanika koji su bili protjerani u Anadoliju. Iako je spomenuti bosanski maršal isplaćivao svakog mjeseca određenu sumu novca (150 groša), bila su potrebna dodatna finansijska sredstva. Na osnovu toga traži od Medžlis-i vala pomoć oko rješavanja ovog pitanja.¹⁶ Slična je situacija i sa dvojicom Bošnjaka, Omer-begom i njegovim bratom Mehmet-begom iz Bihaća, te Husejin-begom iz Strojice. Naime, i oni su bili protjerani u Anadoliju zbog učešća u neredima pa Omer-beg morao boraviti u Merzifonu, njegov brat Mehmet-beg u Sivasu, a Husejin-beg u Amasiji. Oni su bili osuđeni na doživotno progonstvo, dakle bez prava na povratak u Bosnu. Zbog lošeg ekonomskog stanja, čemu je svakako glavni razlog bilo prognanstvo, oni su tražili preispitivanje njihovog slučaja, a ako je moguće i oprost. Njihova molba je razmatrana

¹⁴ BOA. A.DVN. Dosje br. 80/58 (1268 Z 21/8 10 1852).

¹⁵ BOA. A.DVN. Dosje br. 82/37 (1269 M 21/4 11 1852).

¹⁶ BOA. A.MKT. Dosje br. 151/30 (1264 L 27/26 09 1848).

od strane nadležne institucije koja je donijela odluku da se preispita slučaj i vidi da li ima smetnji da se oni vrate u domovinu. Podaci su bili nedovoljni za preinaku odluke, pa je tražena dopunska istraga.¹⁷

Većina dokumenata koji govore o protjerivanju Bošnjaka sadrži podatke da su oni uglavnom protjerivani u Anadoliju. Ali imamo jedan dokument u kojem stoji da je jedna grupa Bošnjaka protjerana na ostrvo Krit (Girit).¹⁸

Što se tiče protjerivanja nemuslimana, imamo dokument koji govori o *surgunu* jednog pravoslavnog sveštenika optuženog za prenošenje oružja iz Srbije za Banju Luku. Oružje koje je tajno preneseno u Bosnu dijeljeno je pravoslavcima. Prema ovom dokumentu, cilj ovog naoružavanja je bio da se pripremi pravoslavno stanovništvo da oružanom borbom pomogne austrougarsku okupaciju koja će uslijediti. Oni su otkriveni od strane osmanskih vlasti i protjerani u Anadoliju. Organizator pop Simun je bio doživotno protjeran u Amasiju, a njegovi saradnici prognani su u Ergani, blizu Dijarbakira u jugoistočnoj Anadoliji.¹⁹ Ovaj dokument jasno potvrđuje da su kneževina Srbija i Pravoslavna crkva bile umiješane u destabilizaciju prilika u Bosni.

Osmanska vlast je vrlo oštro i energično reagovala uvijek kada su bili u pitanju državni interesi, kao teritorijalni integritet i sl. Što se tiče stepena kažnjavanja, možemo konstatovati da su državni organi prije svega smatrali da je uvijek bolje biti u dobrim odnosima s narodom, pa čak i sa protivnicima. Ovakav način odnosa je bio mnogo prikladniji za državu i prije svega prihvatljiv za sve strane. Tako se možda može i objasniti razlog zašto je Osmanska država uspjela opstati toliko dugo na ovim prostorima. S druge strane, bilo je slučajeva kada je sultan imenovao namjesnike koji su bili dokazani protivnici njegove vlasti i zbog toga čak bili i osuđivani.²⁰

Nastojanje državnih organa da poprave narušene odnose sa svim elementima u Carevini vidimo i u našem slučaju. Naime, vlast jeste proganjala, pa čak kažnjavala i smrtnom kaznom pljačkaše, ubice i one koji su na neki drugi način terorizirali narod ili pak bili umiješani u bilo kakve aktivnosti protiv vlasti.²¹ Ali država je uvažavala zahtjeve svojih podanika i u slučaju da su oni opravdani, legalni i prihvatljivi stav je mogao biti drugačiji. Tako u jednom dokumentu vidimo da se razmatra

¹⁷ BOA. A.MKT. Dosje br. 160/81 (1264 Z 29/26.11.1848).

¹⁸ BOA. A.MKT.MHM. Dosje br. 7/28

¹⁹ BOA. A. MKT.UM. Dosje br. 538/79

²⁰ Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, TTK Yay. 3. Baskı, Ankara 1999, s. 10-16 i 17-23.

²¹ BOA. Y. PRK. UM. Dosje br. 16/48.

preseljenje muslimana iz Bosne odnosno iz Hercegovine u Crnu Goru. Kako se u dokumentu kaže, u slučaju da su zahtjevi razumljivi i u skladu sa zakonom, onda je neprihvatljivo da se ti ljudi u znak revolta sele u Crnu Goru samo zato što nisu prihvaćeni njihovi zahtjevi bez prethodnog dogovora. Glavni razlog preseljenja tih ljudi je bilo imenovanje oficira za potrebe osmanske vojske.²² Osmanska uprava u većini slučajeva preduzimala je preventivne mjere kako bi riješila probleme. Jedan od načina sprječavanja nereda je bio i oduzimanje oružja onda kada je postojala opasnost da se to oružje iskoristi u nezakonite poslove. U jednom dokumentu koji je datiran iz 10. 03. 1852. saznajemo da je izvršena naredba o prikupljanju oružja u Bosni i predat je izvještaj glavnom komandantu, rumelijskom maršalu.²³

Pored vojno-bezbjednosnih mjera, za očuvanje državnog autoriteta vlast je koristila i metodu ubjeđivanja ili takozvanog *nasihat* – savjetovanja. Pogotovo poslije Francuske revolucije, kada je počelo buđenje nemuslimanskih a i muslimanskih naroda na Balkanu, država je opet koristila metode ubjeđivanja svojih podanika formiranjem komisija za *nasihat* – savjetovanje. Ovdje ćemo pogledati na osnovu arhivske dokumentacije koje su bile teme ovih komisija.

Arhivski dokument koji je datiran 29. jula 1848. godine govori kako je osmanska vlast imenovala Mustafa-pašu da sa svojim saradnicima učini sve što je u njegovoj moći da se *grupa ljudi koja se bila odmetnula ubijedi i bez poteškoća i problema vrati sigurnost*. U nastavku dokumenta vidimo i ostale mjere predviđene da *u slučaju da ovaj pokušaj bude bezuspješan, učiniti sve da se pripremi vojna operacija u sastavu regularnih vojnih snaga*. *U slučaju pak nedostatka regularnih vojnih jedinica planirana je mobilizacija i tzv. bašibozuka*.²⁴ Ustvari, korišćenje vojnih snaga bašibozuka nije bilo predviđeno vjerovatno zbog otežane kontrole nad njima. Možda iz istog razloga objavljena je i zabrana bilo kakvog zlostavljanja djece, žena i zarobljenika ili nehumano postupanje sa poginulim.²⁵

Drugi dokument, koji je tri godine stariji, govori isto tako o mjerama kako ubijediti odmetnike da se vrate svom svakodnevnom poslu, da nastave normalan život i da svakako podmiruju obaveze prema državi. Naime, stanovnici “Serhadkule” (nepoznato mjesto u Hercegovini) nisu se odazvali na poziv ovlaštenih ljudi da se vrate normalnom životu već su odlučili *nastaviti sa inatom i odmetništvom pa je bilo nužno*

²² BOA. A.MKT.MHM. Dosje br. 387-A/33.

²³ BOA. A.MKT.MHM. Dosje br. 45/60.

²⁴ BOA. A. AMD. Dosje br: 10/13

²⁵ Zafer Golen, *Tanzimat Doneminde Bosne Hersek*, TTK. Ankara 2010, s. 109-110.

*preduzeti neke druge mjere. Pošto je među njima bilo nerazumnih ljudi, država je odlučila da ih silom ne tjera na poslušnost već probala tražiti rješenje na drugi način. Ovoga puta odlučeno je da se izaberu ugledni i razumni ljudi u tom mjestu koji će pokušati ubijediti narod na poslušnost sultanu. U slučaju da i ovaj pokušaj bude bezuspješan, što je moguće prije javiti nadležnima o stanju i preduzeti uobičajene mjere za postupanje sa pobunjenicima.*²⁶

Bosanski ejalet bio je jedan od najvažnijih ejaleta u Osmanskom carstvu.²⁷ Njegova važnost je bila razumljiva zbog geografskog položaja, kao graničnog područja prema evropskim zemljama i suparnicima Osmanske države. A na osnovu riječi Avni-paše možemo jasno vidjeti stepen važnosti ove pokrajine za osmansku vlast. Hafiz Ridvan-paša Hercegović, koji je 1872. godine bio namjesnik vilajeta Sparta, u razgovoru sa Avni-pašom u vezi sa Bosnom žalio mu se na stanje u svojoj domovini. Odgovor Avni-paše je bio slijedeći: “U pravu ste. Područje Bosne i Hercegovine je kapija i ključ Rumelije pa zbog toga Austrija i Rusija čiji su najvažniji planovi u vezi sa Istanbulom, planiraju okupaciju ovog regiona. Ne dao Bog da se to desi, onda bi i Istanbul bio u opasnosti.”²⁸ Kasniji događaji potvrdili su te strahove i prognoze.

OSMANSKI DOKUMENTI O PROGONU MUSLIMANA I NEMUSLIMANA IZ BOSNE POLOVINOM 19. STOLJEĆA

Sažetak

Cilj ovog rada je da se ukratko ukaže na praksu progona, uglavnom u Anadoliju, kao mjeru kažnjavanja podanika koji su bili učesnici ili saučesnici ustanaka protiv osmanske uprave polovinom 19. vijeka. Nema mnogo arhivske dokumentacije u vezi sa ovim pitanjem pa treba naglasiti kako je ovo samo jedan kraći osvrt. Ako se zna da je više od dvije trećine dokumenata Osmanskog arhiva još neobrađeno, onda ubuduće možemo očekivati više radova u vezi sa ovim problemom. Ali i pored te činjenice, na osnovu dokumentacije kojom sada raspolazemo, može se vidjeti da je osmanska uprava, pored ostalih mjera, često koristila progon kao kaznenu mjeru.

²⁶ BOA. A. MKT. Dosje br: 25/81.

²⁷ BOA. A. MKT.MHM. Dosje br: 70/6.

²⁸ Bocuzade Sulejman Sami, *Üç Devirde Gördüklerim*. Elektronsko izdanje Ministarstva kulture Republike Turske.

OTTOMAN DOCUMENTS ABOUT DEPORTATION
OF MUSLIMS AND NON-MUSLIMS FROM BOSNIA
IN THE MIDDLE OF 19TH CENTURY

Summary

The aim of this presentation is to point out to the occurrence of deportation of Bosnian Muslims to Anatolia, because of their participation in the armed actions against the Ottoman administration in the middle of the 19th century. There are few archival materials about this subject and we have to emphasize that this is only a short overview because of the fact that the most of the Ottoman archive documentations has not been analyzed. We can expect studies on this topic in the future. However, on the basis of the documentation we have, we can see that the Ottoman government very often used the punishment of deportation apart from other punishing measures.

Key words: history of Bosnia, 19th century, deportation, Muslims, non-Muslims.